

İZNİK MÜZESİ'NDEN YAYIMLANMAMIŞ ERKEK BAŞI UNPUBLISHED MAN HEAD FROM İZNIK MUSEUM

Arş. Gör. Dr. Yaşar ARLI*
Akdeniz Üniversitesi
yasararli@akdeniz.edu.tr

Öz

İznik Müzesi'nde korunan, fakat buluntu yeri bilinmeyen ve iri tanecikli beyaz mermerden yontulan portre başın sırasıyla durum, tanım ve değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Portre baştaki alın merkezinin hemen sağ kısmındaki çatal motifi, Iulius - Claudiuslar Hanedanlığı dönemine özgü üslup özelliklerindedir. Alın merkezinde ya da alın merkezinin hemen sağında veya solunda yer alan bu çatal motifi, Iulius - Claudiuslar Hanedanlığı'nın kurucu imparatoru Augustus portrelerinden başlayıp, hanedanlığın son imparatoru Nero'nun IV. tip portrelerine kadar süregelmiştir. İznik eserindeki bu üslup özelliğiyle beraber yüzdeki karakteristik özellikler de gerçekçi bir şekilde aktarılmıştır. Bu da eserin, hanedanlık içerisinde kesin bir döneme tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur. Çünkü Iulius - Claudiuslar Hanedanlığı dönemi resmi ve özel portrelerinde Roma idealizmi söz konusuydu. Bu da portresi yapılan kişilerin karakteristik özelliklerinin idealize edilerek aktarılmasıydı. Yalnızca imparator Claudius ve dönemi portrelerinde karakteristik özellikler gerçekçi bir şekilde verilmiştir. İrdelenen eserde de saç stiliyle birlikte diğer karakteristik özelliklerinin de gerçekçi aktarılması, erkek başının Claudius dönemine verilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca eserdeki

* ORCID: orcid.org/0000-0001-7799-6764

plastik sanatından da yola çıkılarak atölye varsayımı dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İznik Müzesi, Erkek başı, Iulius - Claudiuslar Hanedanlığı, Claudius dönemi.

Abstract

The situation, description and evaluation of the portrait head, preserved in the Iznik Museum, findspot unknown and sculpted from coarse-grained white marble, were carried out respectively. The bifurcation motif on the right of the center of the portrait head is one of the stylistic features of the period of the Iulius-Claudian Dynasty. This bifurcation motif in the center of the forehead or just to the right or left of the center of the forehead, began with the portraits of Augustus, the founding emperor of the Claudian Dynasty, and continued until IVth century type portraits of Nero, the last emperor of the dynasty. Along with this stylistic feature in İznik piece, the characteristic features on the face are also realistically depicted. This helped to date the piece to a definite period within the dynasty because there was Roman idealism in the official and private portraits of the Iulius-Claudian Dynasty. This was the transfer of the characteristic features of the people who were portrayed by idealising them. Characteristic features are given realistically only in emperor Claudius' portraits and portraits of the Claudius period. The realistic depiction of the other characteristic features along with the hair-style in the studied piece, made it possible to date the man's head to the Claudian period. In addition, the workshop hypothesis was based on the plastic art of the piece.

Keywords: İznik Museum, Man head, Iulius-Claudian Dynasty, Claudian period.

Giriş

Günümüze kadarki süreçte Anadolu'daki Roma İmparatorluk dönemi portre sanatıyla ilgili en kapsamlı çalışmalar 1966 (İnan ve Rosenbaum, 1966) ve 1979 (İnan ve Rosenbaum, 1979) yıllarında J. İnan ve E. A. Rosenbaum'un birlikte kaleme aldıkları iki önemli çalışmadır. Başyapıt niteliğindeki bu iki çalışmadan ilki İngilizce yazılmış olup, diğeri ise Almanca olarak yayımlanmıştır. Her iki çalışmanın da Türkçe başlığı "Asia Minor'daki Roma ve Erken Bizans Portre Heykelleri"dir. Bu iki çalışmadan sonra ise özellikle de dili açısından oldukça önemli olan üç eser yayımlanmıştır. R. Özgan, kaleme aldığı bu eserlerde Anadolu'dan ele geçen bazı heykeltıraşlık eserlerine yer vermiş olsa da çoğunluğu yurt dışı kökenli eserler oluşturmaktadır

(Özgan, 2013a; Özgan, 2013b; Özgan, 2015). Eserin tarihlendirildiği hanedanlık sürecindeki portreler kapsamında tüm Anadolu'yu irdeleyen bir diğer çalışma ise S. Erkoç'un 2012 yılında tamamladığı doktora tezidir (Erkoç, 2012). Bu yayınlarda irdelenmeyen belki de bu yayınlardan sonra keşfedilen portre baş, ilk kez bilim dünyasıyla paylaşılmıştır. Bu yapılırken de buluntu yeri bilinmeyen ve İznik Müzesi'nde korunan erkek başı, uluslararası portre araştırmacılığı kriterlerine uygun kaleme alınmıştır. Gerçekleştirilen irdelemeler ve yapılan karşılaştırmalar neticesinde de dönem önerisinde bulunulmuştur. Öncelikle portre başın koruna gelen durumu belirtilerek sonrasında da tanımı gerçekleştirilmiştir. Eserdeki saç stili ve diğer karakteristik özelliklerinin aktarılışı, yorumlanan eserin tarihlendirilmesini mümkün kılmıştır.

1. Eserin Envanter Bilgileri

Erkek başı (Figür 1-2-3).

İznik Müzesi (Env. No. 1826).

Buluntu yeri bilinmiyor.

Yükseklik: 28,2 cm, Genişlik: 19,5 cm

İri tanecikli beyaz mermer.

Claudius dönemi.

Alındığı Kaynak: Yayınlanmamıştır.

2. Eserin Durumu

Baş, boyundan itibaren kopuk. Yüzde aşınma ve zedelenme söz konusu. Burun kırık. Kaş, ağız ve kulaklarda eksiklikler ve kopmalar mevcut. Üst ve alt dudak tanımsız.

3. Eserin Tanımı

Günümüze kadar burun ve ağız kısmındaki kısmi tahribat dışında oldukça iyi korunmuş vaziyetteki portre baş, yetişkin bir erkeğe aittir. Baş, hafif soluna döndürülmüştür. Saçlar başa yapışıktır. Alına doğru taranan kısa ve hacimli saç bukleleri alın merkezinin hemen sağ kısmında küçük bir çatal motifi oluşturmaktadır. Çatal motifinden her iki yana doğru taranan saç buklelerinin uç kısımları dalgalıdır. Alın gerisindeki saç bukleleri işlenmemiş olup, kabaca bırakılmıştır. Alın üzerindeki saç

bukleleriyle sınırlandırılan alın, basık ve köşelidir. Alnın alt kısmı şişkindir. Kaşlar ince ve yay şeklindedir. Üst göz kapağı, alt kapağa oranla daha etlidir. Alt göz kapağı, göz akıyla birleştirilmiştir. Üst göz kapağının uç kısımları sivri sonlandırılmıştır. Gözler, iri ve göz pınarlarına doğru uzamaktadır. Göz bebeği ve iris işlenmemiştir. Gözler, uzağa bakmaktadır. Elmacık kemikleri belirgin, avurtlar ise çöküktür. Kulaklar, yüz anatomisine uygundur. Yüzdeki deri kuru ve zayıftır. Çene, dolgun ve sivridir. Uzun yüz, çeneye doğru sivrilmiştir.

4. Eserin Değerlendirilmesi

Erkek başındaki saç stili, Iulius - Cladiuslar Hanedanlığı dönemine özgüdür (Özgan, 2013a). Hacimli ve kısa saç buklelerinin alın merkezinde ya da alın merkezinin sağında veya solunda çatal motifi oluşturması, hanedanlığın ilk ve kurucu imparatoru Augustus (Stavridis, 1985: 347; Fittschen ve Zanker, 1985: 3: lev. 4-6; Boschung, 1993: 174: lev. 101,1) portrelerinden başlayarak sırasıyla Tiberius (Poulsen, 1973: 82: lev. 76, 77; Pollini, 2005: 60 vd.), Caligula (Vermeule, 1968: 195: res. 124; Hertel, 1982: 260: lev. 40, 41; Boschung, 1989: 32 vd.), Claudius (Kreikenbom, 1992: 200, 201: no. III. 65; Rose, 1997: 92, 93: no. 17) ile hanedanlığın son imparatoru Nero'nun (Poulsen, 1951: 121: no. 2; Boschung, 1993: 76, 77) son portre tipi yani IV. portre tipine (Delbrück, 1912: 48: lev. 35; Heintze, 1961: 9, 10, 19: lev. 14; Hiesinger, 1975: lev. 17: res. 9-11; Bergmann ve Zanker, 1981: 331, 332: res. 11a-c) kadar süregelen bir saç stilidir. İznik Müzesi'nde korunan erkek başında da kısa ve hacimli saç buklelerinin alın merkezinin hemen sağında çatal motifi oluşturmasıyla birlikte yüzdeki karakteristik özelliklerin de Roma idealizmden uzak gerçekçi bir şekilde aktarılmış olunması ana tipteki Claudius portrelerini anımsatmaktadır (Kreikenbom, 1992: 200, 201: no. III. 65; Rose, 1997: 100: no. 29: res. 97; Boschung, 2002: 54: no. 10. 3: lev. 36. 3; Özgan, 2013a: 250). İrdelenen portre başı, Kopenhag Ny Carlsberg Glyptothek (West, 1933: 210, 211: no. 249: lev. 57) ve British Müzesi'ndeki (İnan ve Rosenbaum, 1966: 64: lev. 12: res. 1, 2) ana tipteki Claudius portreleriyle de karşılaştırıldığında bu görüşü doğrulamaktadır. Fakat erkek başındaki saç stiliyle birlikte karakteristik özelliklerin

de gerçekçi aktarılması dışında portre baştaki diğer fizyonomik özellikler, imparator Claudius portreleriyle benzer değildir. İmparatorun portreleri gözlemlendiğinde Claudius'un yuvarlak ve geniş bir kafatasına, dörtgenimsi deri kırışıklıkları ile dolu bir alına, derine yerleştirilmiş gözler ve gözyaşı torbaları ile yağlı ve sarkık bir gerdana sahip olduğu görülmektedir. İznik eserinde ise etli göz kapakları, iri gözler, kuru ve zayıf yüz ile çeneye doğru sivrilen uzun yüz gibi karakteristik özellikler portresi yapılan kişinin kendine has karakteristik özelliklerindedir. Bu yüzdendir ki yorumlanan erkek başı, Iulius - Claudiuslar Hanedanlığı imparatorlarından Claudius dönemine (MS 41 - 54) tarihlenen özel bir portredir.

Sonuç

İznik Müzesi'nde korunan, buluntu yeri ve yapı bağlantısı tespit edilemeyen portre baş, ilk kez bilim dünyasıyla paylaşılmıştır. Erkek başındaki kısa ve hacimli saç buklelerinin alın merkezinin hemen sağ kısmında çatal motifi oluşturması, Iulius - Claudiuslar Hanedanlığı dönemi (MÖ 27 - MS 64) resmi ve özel portrelerinde görülen üslup özelliklerindedir. Bu üslup özelliği yalnızca MS 65 yıllarında imparator Nero'nun yeni bir portre tipi olarak ortaya çıkan IV. tip portrelerinde görülmemektedir (Hiesinger, 1975: lev. 17: res. 9-11; Bergmann ve Zanker, 1981: 331, 332: res. 11a-c; Özgan, 2013a: 262, 263: res. 178a, b, c). Bununla birlikte bu hanedanlığı tanımlayabilmedeki bir diğer önemli üslup özelliği de güçlü idealizm etkisiyle portresi yapılan kişilerin karakteristik özelliklerinin idealize edilerek aktarılmasıdır (Erkoç, 2012). Bu üslup özelliği de sadece imparator Claudius ve dönemi portrelerinde söz konusu değildir. Çünkü MS 41 yılında 51 yaşında iken tahta çıkan imparator, yaşam felsefesine uygun bir halk adamı olarak yaşamayı tercih etmiş ve karakteristik özelliklerini de Roma idealizmden uzak gerçekçi bir şekilde tasvir ettirmiştir (Erkoç, 2012: 23; Özgan, 2013a: 250). Hanedanlık içerisindeki bu ayırt edici stilistik özellik de erkek başı hakkında net bir dönem önerisi yapılabilmesini mümkün kılmıştır. Bulunduğu yer ve ele geçtiği mimari yapı bilinmeyen; fakat İznik Müzesi'nde korunan ve bugüne kadar da yayınlanmayan erkek

başı, büyük ihtimalle Nikea ya da çevresinden ele geçmiş olmalıdır. Yontulan mermer kalitesinin düşük olması ve bunun da maliyeti düşürebilmek amacıyla çevredeki yerel malzemenin yapılmış olması yine eserin özel bir portre olabileceğinin göstergesidir; çünkü resmi portreler, üstün kalitedeki mermerlerden yontulmaktaydı. Yontulan malzemenin çevreden olması da eserin, yerel bir atölyede işlendiğine işaret etmektedir. Gerçekleştirilen irdellemeler ve varsayımlarla bilim dünyasına kazandırılmak istenen portre baş, korunduğu müze ve çevresindeki Roma İmparatorluk dönemi portre sanatının yorumlanabilmesi için her ne kadar yetersiz olsa da anlaşılabilmesi için de ipuçları vermektedir. Bu yorumlamalar ışığında kaleme alınan erkek başı, Claudius dönemi eseridir.

Kısaltmalar

Cm	Santimetre
Env. No.	Envanter Numarası
Lev.	Levha
MS	Milattan Sonra
No.	Numara
Res.	Resim
Vd.	Ve diğerleri

Kaynakça

Bergmann, Marianne ve Zanker, Paul (1981). "Damnatio Memoriae" Umgearbeitete Nero und Domitiansporträts. Zur Ikonographie der Flavischen Kaiser und des Nerva. *Jahrbuch des Deutschen Archäologoschen Instituts* 96, s. 317-412.

Boschung, Dietrich (1989). *Die Bildnisse des Caligula*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

Boschung, Dietrich (1993). *Die Bildnisse des Augustus*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

Delbrück, Richard (1912). *Antike Porträts*. Bonn: A. Marcus & E. Weber, Bonn.

Erkoç, Serap (2012). *Anadolu'da İulius - Claudiuslar Dönemi Portre Sanatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fittschen, Klaus ve Zanker, Paul (1985). *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom: Band I-Text*. West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Fittschen, Klaus ve Zanker, Paul (1985). *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom: Band I-Tafeln*. West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Heintze, Helga von (1961). *Römische Porträt-Plastik aus Sieben Jahrhunderten*. Stuttgart: Hans e Günther Verlag.

Hertel, Dieter (1982). Caligula-Bildnisse vom Typus Fasanerie in Spaen. *MM* 23, s. 258-295.

Hiesinger, Ulrich W. (1975). The Portraits of Nero. *AJA* 79, s. 113-124.

İnan, Jale ve Rosenbaum, Elisabeth Alföldi (1966). *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*. Londra: The Oxford University Press.

İnan, Jale ve Rosenbaum, Elisabeth Alföldi (1979). *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei-Text*. West Germany: Philipp von Zabern.

İnan, Jale ve Rosenbaum, Elisabeth Alföldi (1979). *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei-Tafeln*. West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Kreikenbom, Detlev (1992). *Griechische und Römische Kolossalporträts bis zum Späten ersten Jahrhundert nach Christus*. Berlin: Verlag Walter de Gruyter.

Özgan, Ramazan (2013a). *Roma Portre Sanatı I*. İstanbul: Ege Yayınları.

Özgan, Ramazan (2013b). *Roma Portre Sanatı II*. İstanbul: Ege Yayınları.

Özgan, Ramazan (2015). *Roma Portre Sanatı III*. İstanbul: Ege Yayınları.

Pollini, John (2005). A New Marble head of Tiberius. Portrait typology and ideology. *Antk* 48, s. 55-71.

Poulsen, Vagn (1951). Nero, Britannicus and Others. *ActaArch* 22, s. 119-135.

Poulsen, Vagn (1973). *Les Portraits Romains: République et Dynastie Julienne Volume I*. Copenhagen: Edité par Glyptothèque.

Rose, Charles Brian (1997). *Dynastic Commemoration and Imperial Portraiture in the Julio-Claudian Period*. ABD: Cambridge University Press.

Stavridis, Alkmini (1985). Römische Porträts von Kindern und Jugendlichen in Griechenland. *RM* 92, s. 334-336.

Vermeule, Cornelius (1968). *Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor*. Cambridge: Harvard University Press.

West, Robert (1933). *Römische Porträt-Plastik*. Münih: F. Bruckmann K. G.

Figür 1. Özel Erkek Portresinin Cepheden Görünümü.

Figür 2. Özel Erkek Portresinin Sağ Profilden Görünümü.

Figür 3. Özel Erkek Portresinin Sol Profilden Görünümü.
(Fotoğraf: Y. ARLI, 2019).